

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Кафедра гуманітарних дисциплін

Труба Р.І., Полянський О.А.

Україна у міжвоєнний період (1921–1939):

утвердження тоталітарного режиму та боротьба за Українську державу

Лекція з навчальної дисципліни

«ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»

Для студентів першого курсу спеціальностей:

017 Фізична культура і спорт

014.11 Середня освіта

073 Менеджмент

227 Фізична терапія, ерготерапія

241 Готельно-ресторанна справа

242 Туризм

“ЗАТВЕРДЖЕНО”

на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін

„31” серпня 2018 р. протокол № 1

Зав.каф _____ О.Полянський

1. Внутрішнє і міжнародне становище України після поразки національної революції.
2. Українська Соціалістична Радянська Республіка – проблеми утвердження тоталітарного режиму й соціально-економічного розвитку. Входження до складу СРСР, обмеження суверенітету, голод 1921–1923 рр., неп, українізація. Микола Скрипник. Олександр Шумський. Микола Хвильовий. Михайло Волобуєв.
3. Індустріалізація і колективізація УСРР: причини, завдання, результати. Голодомор 1932–1933 р. та його наслідки.
4. Масові політичні репресії 20–30-х років радянського режиму та їх наслідки.
5. Західноукраїнські землі у 1921–1939 рр.: політичне, соціально-економічне та духовно-культурне становище. Спадкоємність традицій боротьби за Українську самостійну соборну державу. Євген Коновалець. Степан Бандера. Андрій Мельник.
6. Карпатська Україна (1938–1939 рр.). Августин Волошин.

Література

- Безансон Ален. Лихо століття. Про комунізм, нацизм та унікальність голокосту / Ален Безансон; [пер. з фр. Т. Марусик]. – К.: Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2007. – 136 с. – (Історія і сучасність).
- Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: суспільно політичний та правовий аналіз: у 2 кн. – К.: Либідь, 1994. – Кн. 1. – 432 с.; Кн. 2. – 688 с.
- Вегеш М. Карпатська Україна. Документи і факти / М. Вегеш – Ужгород: Карпати, 2004. – 432 с.
- Голод 1921–1923 років в Україні. Збірник документів і матеріалів – К.: Наукова думка, 1993. – 240 с.
- Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали / упоряд. Р.Я. Пиріг; НАН України, Ін-т історії України. – К.: Вид. дім. «Києво-Могилянська академія», 2007. – 1128 с.
- Даниленко В., Сталінізм на Україні (20–30-ті роки) / В. Даниленко, Г. Касьянов, С. Кульчицький. – К.: Либідь, 1991. – 344 с.
- Епплбом Енн. Історія ГУЛАГу / Енн Епплбом; [пер. з англ. А.Іщенко]. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 511 с.
- Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / за заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ -Чернівці: Книги – XXI, 2008. – С. 645–653; 667–673; 706–707; 712; 726; 730.
- Касьянов Г. Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля / Г. Касьянов. – К., 1992. – 176 с.
- Касьянов Г. Сталінізм і українська інтелігенція (20–30-ті рр.) / Г. Касьянов, В. Даниленко. – К.: Наукова думка, 1991. – 96 с.
- Кентій А. Українська Військова Організація (УВО) в 1920–1928 рр. Короткий нарис / А. Кентій. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 1998. – 81 с.
- Кентій А. Нариси історії Організації Українських Націоналістів (1929–1941 рр.) / А. Кентій. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 1998. – 201 с.
- Конквест Р. Великий терор. Сталінські чистки тридцятих років / Р. Конквест [пер. з англ. Н. Волошинович, З. Корабліної]. – Луцьк: ВМА «Терен», 2009. – 880 с.
- Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор / Р. Конквест; [пер. з англ.]. – К.: Либідь, 1993. – 383 с.
- Костюк Г. Сталінізм в Україні: Генеза і наслідки: Дослідження і спостереження сучасника / Г. Костюк. – К., 1995. – 508 с.
- Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928 рр.) / С. Кульчицький. – К., 1996. – 396 с.
- Кульчицький С. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.) / С. Кульчицький. – К.: Видавничий центр «Альтернативи», 1999. – Т. 11. – 336 с. – (Україна крізь віки).

- Литвин М. Р. 1939. Західні землі України / М. Р. Литвин, О. І. Луцький, К. Є. Науменко; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Л.: ІУ, 1999. – 152 с.
- Політичний терор і тероризм в Україні. XIX – XX ст. Історичні нариси / Д. В. Архієрейський, О. Г. Бажан, С. І. Білокінь [та ін.] – К.: Наукова думка, 2002. – 952 с.
- Полянський О. Український рух опору в 1921–1939 рр. / О. Полянський. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – 64 с.
- Полянський О. Історія України : навч. посіб. для семінар. занять / Олег Полянський, Руслана Труба. – Л.: ЛДУФК, 2011. – 468 с.
- Попович Мирослав. Червоне століття / Мирослав Попович. – К.: АртЕк, 2005. – 888 с.
- Реєнт О. Україна між світовими війнами (1914–1939). Події. Люди. Документи: Нариси історії: навч. посіб. / О. П. Реєнт, І. А. Коляда. – К.: Школа, 2004. – 544 с.
- Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932–1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 604 с.
- Рубльов О. Сталінщина і доля західноукраїнської інтелігенції. 20–50-ті рр. XX ст. / О. Рубльов, Ю. Черченко. – К.: Наукова думка, 1994. – 350 с.
- Тисяча років української суспільно-політичної думки: у 9-ти т. – К.: Дніпро, 2001. – Т. VII. – С. 264–274; 305–316; 375–376.
- Чорна книга комунізму. Злочини, терор і репресії / Куртуа С., Верт Н., Панне Ж.-Л. та ін.; [пер. з фр. Яреми Кравця]. – Львів, 2008. – 712 с.
- Шаповал Ю. ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи / Ю. Шаповал, В. Пристайко, В. Золотарьов. – К.: Абрис, 1997. – 607 с.

1. Внутрішнє і міжнародне становище України після поразки національної революції.

Після поразки боротьби за українську державність західноукраїнські землі увійшли до складу Польщі, Румунії та Чехословаччини. На решті земель було створено Українську Соціалістичну Радянську Республіку (УСРР). Вона мала територію 452 тис. км², а кількість її населення, за переписом 1920 р., становила 25,5 млн осіб. Усі утворені на землях колишньої Російської імперії радянські республіки були формально самостійні, але фактично внаслідок панування в кожній із них Комуністичної партії утворювали єдину державу без спільної назви. Спочатку вона існувала у формі військово-політичного союзу, а з 1921 р. — як договірна федерація.

Наприкінці грудня 1920 р. Голова РНК УСРР Х. Раковський підписав у Москві із Головою РНК Росії В. Леніним «Союзний робітничо-селянський договір між РСФРР та УСРР». У його вступній частині йшлося про незалежність і суверенність обох держав, а також необхідність згуртування сил для спільної оборони та господарського розвитку. Для цього уряди обох держав об'єднували сім наркоматів: військових і морських справ, зовнішньої торгівлі, фінансів, праці, шляхів, пошти й телеграфу, Вищу раду народного господарства. Цей договір створював реальні можливості для розмежування функцій республіканських органів влади і Москви.

УСРР була єдиною республікою, крім РСФРР, яка мала право на самостійну зовнішньополітичну діяльність. Цим активно користувався Х. Раковський, який також очолював Народний комісаріат закордонних справ УСРР. Головним своїм завданням він вважав досягти дипломатичного визнання радянської України як запоруки її суверенітету. У січні 1921 р. представники УСРР підписали першу міжнародну угоду із Грузією, у лютому — із Литвою, а через деякий час також установили дипломатичні відносини з Латвією та Естонією. Делегація УСРР підписала Ризький мир із Польщею, який відкрив шлях до встановлення

дипломатичних відносин. На початку січня 1922 р. делегація УСРР підписала в Анкарі угоду про дружбу й братерство з Туреччиною.

У квітні 1921 р. в Берліні було підписано міждержавну українонімецьку угоду про обмін військовополоненими та інтернованими громадянами. У грудні того ж року представники Росії та України у Відні уклали тимчасовий договір з Австрією. У 1921 р. УСРР підписала також договір з Італією, а наступного року — тимчасову угоду з Чехословаччиною.

У 1922 р. посольства (повноважні представництва) УСРР діяли у Великій Британії, Австрії, Італії, Німеччині, Польщі, Чехословаччині та Росії. Станом на 1 травня 1923 р. РНК УСРР уклала 45 міждержавних угод, сім договорів із міжнародними організаціями та підписала чотири резолюції загальноєвропейської конференції в Генуї.

Румунія була єдиною сусідкою УСРР, із якою міждержавні відносини так і не були врегульовані.

Навесні 1923 р. передача Польщі окупованої нею Східної Галичини викликала погіршення радянсько-польських відносин.

Однак усі ці міжнародні зусилля перекреслив вступ УСРР до складу СРСР.

2. Українська Соціалістична Радянська Республіка – проблеми утвердження тоталітарного режиму й соціально-економічного розвитку. Входження до складу СРСР, обмеження суверенітету, голод 1921–1923 рр., неп, українізація. Микола Скрипник. Олександр Шумський. Микола Хвильовий. Михайло Волобуєв.

Політичне й соціально-економічне становище України у 20-х роках визначалося наслідками поразки української національної революції 1917–1921 рр. та приходом до влади на більшій частині її території більшовицької партії. Насамперед слід звернути увагу на глибоку кризу УСРР, яка була викликана рядом факторів. Вона проявлялася, зокрема, в економічній розрусі – зруйнованій тривалими воєнними діями промисловості і сільському господарстві. Так, виробництво промислової продукції знизилося до 1/10 довоєнного рівня. У 1920 р. в Україні вироблялося сталі – 1,7%, прокату – 1,8%, вугілля – 22% від рівня 1913 року, а валовий збір зерна становив лише 38,5% 1913 року. Ще одним фактором кризи була політична нестабільність, яка проявлялася в масовому русі Опору – від збройної боротьби селянства до опозиційних настроїв в середовищі української інтелігенції, учасників національної революції і, навіть, партійно-державної номенклатури. Поглиблював кризу голод 1921–1923 рр.

Важливо звернути увагу на такий аспект: «більшовизм був продуктом російської національної історії, а на неросійських етнічних землях імперії він утвердився шляхом експансії, підтриманої місцевим російським та зрусифікованим населенням. Експорт більшовицької революції з Росії в Україну та інші неросійські землі імперії набрав згодом світового масштабу, він тривав

потягом усього існування СРСР і закінчився лише тоді, коли зазнав повного краху самий большевизм та його державно-політичний витвір – Радянський Союз».

«Простежуючи генезу більшовизму, – пише Є. Стаднійчук, – можна стверджувати, що він не був внутрішнім національним витвором українського народу, а чужорідним, чужонаціональним, штучно перенесеним на українську землю. Головною соціальною опорою більшовицької партії в Україні став російськомовний і єврейський пролетаріат міст, а також ті верстви українських робітників, які зрусифікувалися».

Тому не дивно, що ставлення українського населення до російських більшовиків і до революційної Росії було переважно негативним. Російські селяни, які під час голоду 1921–1923 рр. втікали у пошуках хліба з Поволжя до України, розповідали, що українці скрізь ставилися до них вороже. «Ви зробили революцію, – говорили українські селяни росіянам, – йдіть і живіть з нею і не приходьте до нас». Вороже ставлення українського населення створювало особливі труднощі для функціонування більшовицького режиму в Україні, тому більшовики могли утриматися при владі, надалі застосовуючи терор проти місцевого населення.

Особливо активним і тривалим був збройний опір українського селянства. До середини 20-х років йшла активна збройна боротьба, в першу чергу українського селянства. Із другої половини 20-х років вона пішла на спад і лише в період здійснення насильницької колективізації дещо посилилася. Для придушення цього масового селянського руху більшовики розв'язали червоний терор в Україні. Спеціально створені численні каральні загони, надзвичайні комісії, особливі відділи, ревтрибунали, політвідділи, регулярні війська й частини особливого призначення, міліція заарештовували й без суду розстрілювали тисячі людей, в тому числі дітей (Див.: Полянський О. Український рух Опору в 1921–1939 роках. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – 64 с.).

Як уже згадувалося **у 1921–1923 рр. Україну охопив голод**, перший із трьох, за т. зв. радянської доби. Він значною мірою був зумовлений надмірним вивезенням хліба в голодуюче Поволжя та промислові центри Росії, насамперед Москву і Петроград, а також експортом українського зерна за кордон. За приблизними оцінками голод 1921–1923 рр. коштував Україні до 1,5–2 млн. жертв.

Ситуація вимагала від більшовиків готовності йти на певні компроміси з суспільством. Одним з перших таких компромісів стало скасування вкрай непопулярного «воєнного комунізму» з його продрозкладкою і **проголошення « нової економічної політики » в березні 1921 р.**, основою якої стала заміна продрозкладки продподатком, передача дрібних промислових підприємств у приватні руки, дозвіл приватної торгівлі та інше. Так звана непівська модель

організації суспільства базувалася на концепції шляху до соціалізму через державний капіталізм. Її складовим були в політико-ідеологічній сфері - жорсткий однопартійний режим ВКП(б); в економіці – адміністративно-ринкова система господарювання; державна монополія у зовнішній торгівлі, нееквівалентний обмін з селом на основі продподатку; гальмування розвитку великого індивідуального господарства на селі. Запровадження непу дало помітні економічні наслідки. До середини 20-х років були відновлені довоєнні рівні збору зерна і промислового виробництва. Але посилення економічної незалежності населення викликало тривогу більшовицького режиму і на зламі 1928–1929 рр. неп була скасована.

Більшовики прагнули не тільки економічно тримати в покорі суспільство, проводячи жорстку політику централізації, вони вирішили замінити т. зв. «воєнно-політичний союз» радянських республік, новою формою їх об'єднання. Важливе місце в ньому мала посісти УСРР – як найбільша неросійська республіка в якій було сконцентровано значні матеріальні й людські ресурси. Так, у 1913 р. Україна давала 70,2% загальноросійського видобутку вугілля, 67% виплавки чавуну, 57,2% заліза і сталі, 21,2% марганцю й 80–85% виробництва цукру. Влітку 1919 р. було проголошено т.зв. воєнно-політичний союз між РСФРР й УСРР. Наприкінці 1920 р. між ними було укладено нову угоду про воєнний і господарський союз. Але, по-суті, проголошений у Харкові український радянський уряд був фікцією, оскільки Україною управляли російські наркомати, а сама республіка перетворилася на автономну область РСФРР. Значну роль у зміцненні і посиленні об'єднувчих тенденцій відіграло те, що всі республіки мали однакову політичну структуру, яка характеризувалася монопартійністю. Реальна влада на місцях належала єдиній, жорстко централізованій більшовицькій партії, що керувалася московським ЦК.

В процесі створення союзної держави більшовицька партія, точніше її лідери, висунули три варіанти об'єднання:

- Сталінський план «автономізації», суть якого полягала у відмові радянських республік від планів створення власних національних держав, входження їх до складу РСФРР на правах автономних утворень;
- Ленінський план «федералізації», тобто об'єднання радянських республік у федерацію формально незалежних держав;
- Голова Раднаркому УСРР Х. Раковський пропонував надати радянським республікам більше прав, реально гарантувати їм рівноправність та суверенність в межах союзної держави. Дослідники називають цей варіант – планом «конфедерації».

30 грудня 1922 р. I з'їзд рад СРСР затвердив Декларацію про утворення Союзу РСР і союзний договір, у відповідності з яким СРСР складався з чотирьох республік: РСФРР, УСРР, БСРР, ЗСФРР. Розпочався процес ліквідації суверенітету УСРР. 26 січня 1924 р. II з'їзд Рад СРСР затвердив першу Конституцію Радянського Союзу. В ній було окреслено коло повноважень, що належали до

компетенції вищих органів влади СРСР: зовнішня політика, кордони, збройні сили, транспорт, зв'язок, планування господарства, оголошення війни, підписання миру. Другорядні наркомати були передані у відання республік. Формально кожна республіка мала право виходу з СРСР, але механізму такого виходу так і не було розроблено. СРСР був жорстко централізованою, унітарною, тоталітарною державою з диктатом однієї партії. Тому має рацію Я. Грицак, який наголошує, що Радянський Союз, як об'єднання незалежних держав, за умови існування єдиної унітарної правлячої партії був фікцією.

Ще однією важливою сторінкою нашої історії цього періоду стала т. зв. **«українізація»** – процес укорінення партійно-радянських структур влади в УСРР, започаткований більшовицькою партією, який згодом фактично вийшов з-під її контролю й об'єктивно привів до зростання національної свідомості українців.

Отже, виходячи з національного складу КП(б)У, мізерного представництва українців у державному апараті УСРР, у якому їхня питома вага не перевищувала 35%, політика українізації офіційно мала мету ширше залучити корінне населення (звідси – «коренізація») до складу партії, управлінських структур, сприяти розвитку мови й культури українців. Фактично це мало забезпечити московському центру контроль над республікою не тільки силовими й адміністративно-політичними засобами. Крім того, здійснювана українською мовою ідеологічна робота мала зазвичай більшу ефективність. Із другого боку, українізація мала на увазі й зовнішню мету. Це насамперед намагання продемонструвати західним українцям та численній українській еміграції, як позитивно в УСРР розв'язується національне питання. Слід зазначити, що в цей тимчасовий тактичний маневр більшовиків справив на частину останніх певний вплив і вони почали, хто переїжджати, а хто й повертатися у радянську Україну. Усі вони були згодом знищені разом із мільйонами інших українців.

Один з найяскравіших прикладів справжньої суті радянського режиму та українізації – доля видатного українського історика та політика Михайла Грушевського. Повіривши облудним запевненням більшовиків, він у 1924 році повернувся з еміграції в радянську Україну, де через десять років був знищений, а разом з ним і його історична школа та спадщина.

Тому ще раз виникає запитання, що спонукало більшовицьке керівництво до такої політики. В українській еміграційній історіографії щодо цього вживають термін «обманна українізація». Деякі історики трактують українізацію як широкомасштабну провокацію, спрямовану на виявлення і наступне знищення національно свідомих українців.

Цікаве і глибоке трактування проблем українізації зробив у своїй статті відомий український історик Ярослав Дашкевич. Він зазначає: «натиск української національної стихії на партію був настільки сильним, що вона змушена була піти на національну реформу під дезорієнтуючою назвою

українізації. У той же час серед певних кіл існував шалений опір її здійсненню. До них у першу чергу належали верхівка КП(б)У, російська і зрусифікована верхівка, росіяни й обрусіле міщанство, пролетаріат, інтелігенція, органи ЧК і ЧА, російська православна церква. З другого боку, – пише Я. Дашкевич, – чи не була українізація стратегічним ошуканством більшовицької партії, розрахованим на внутрішній і зовнішній ужиток, а то й широкомасштабною провокацією, скерованою на виявлення, а потім винищення національно свідомих елементів?».

Очевидно, що трактувати причини, результати й наслідки українізації не можна однозначно. Адже протягом приблизно десяти років її здійснення було розбудовано ряд національних структур в ділянці початкової, середньої, національної та вищої освіти, науки, літератури та мистецтва, культурно-освітніх закладів, засобів масової інформації, що сприяло зростанню національної свідомості усіх верств українського суспільства. У цьому контексті дослідник української культури М. Семчишин, назвав українізацію «українським ренесансом ХХ століття».

У той же час, аналізуючи наслідки українізації, Ю. Лавріненко справедливо наголошував, що процес ренесансу завершився трагедією розстріляного відродження. Однією із перших спроб проаналізувати на теоретичному рівні суть цих процесів стала праця І. Майстренка, в якій щодо припинення українізації автор зауважив, що в основу національної політики ВКП(б)-КПРС «лягли принципи не національної рівноправності, а асиміляції та русифікації, спрямовані на ліквідацію окремих націй, поглинання їх російською нацією, що прикривалася псевдонімом «радянський народ»».

На цю антиукраїнську політику більшовицької партії вказує й І. Дзюба: «Майже вся українська культура виявилася «контрреволюційною». А тому знищено й всесвітньо відомих учених і письменників. І сотні талантів в усіх галузях культури, а рядових інтелігентів – тисячами й тисячами. Заодно і кілька мільйонів селян штучним голодом у 1933 році. На зміну українізації прийшла русифікація».

[СКРИПНИК Микола Олексійович (1872—1933) — державний і громадський діяч. Народився в с. Ясинуватому Бахмутського пов. Катеринославської губ. в сім'ї службовця. Навчався в ізюмській реальній школі та Петербурзькому технологічному інституті. З 1901 займався революційною діяльністю, за що неодноразово переслідувався, засуджувався до ув'язнення і заслання. Активний учасник встановлення радянської влади в Україні. Один з організаторів створення КП(б)У, член її ЦК (1918). З квітня 1920 — нарком Робітничо-селянської інспекції УСРР, з липня 1921 — нарком внутрішніх справ УСРР. У 1922—1927 — нарком юстиції та генеральний прокурор УСРР, у 1927—1933 — нарком освіти УСРР. З лютого 1933 — заступник голови РНК УСРР і голова Держплану УСРР. З 1925 — член Політбюро ЦК КП(б)У. В 1925— 1929 і 1931—1933 — член ЦВК СРСР, у 1927—1929 — голова Ради Національностей СРСР. У червні 1933 на пленумі ЦК КП(б)У звинувачений у "націоналістичних збоченнях" і помилках теоретичного й практичного характеру, що підштовхнуло його до самогубства.

ШУМСЬКИЙ Олександр Якович (1890—1946) — партійний та державний діяч. Народився у Волинській губернії в бідній селянській родині. У 1915 вступив до Московського ветеринарного інституту, тоді ж приєднався до есерівського руху. На III з'їзді УПСР кооптований до складу її ЦК, а згодом до складу Центральної Ради. Один із лідерів лівої течії УПСР, що в 1919 остаточно оформилася в УКП(б). Після її саморозпуску (1920) — член КП(б)У, згодом член її ЦК, займав відповідальні партійні та державні посади. В 1924—1927 — нарком освіти УСРР. У лютому — березні 1927 на об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК КП(б)У звинувачений у "націоналістичному ухили" (т.зв. шумськізм) та направлений у розпорядження ЦК ВКП(б). У 1931—1933 — голова ЦК профспілок працівників освіти, член президії ВЦРПС. У 1933 засуджений до 10 років виправно-трудових таборів, з 1935 — на засланні. Загинув у Саратові.

Микола Хвильовий (справжнє прізвище — Фітільов) (1893-1933) — український письменник. Народився на Сумщині. Учасник Першої світової війни. Згодом воював у складі Червоної армії. У 20-ті роки один з найпопулярніших письменників. Був одним з ідейних лідерів українського націонал-комунізму, що виник унаслідок активізації опору більшовицькій великодержавницькій політиці. Узав активну участь у літературній дискусії 1925—1928 в Україні, що розвивалася насамперед у напрямі ідейно-естетичних шукань покоління письменників пореволюц. часу (дискусія виникла після проголошення VII з'їздом КП(б)У у квітні 1923 українізації політики). Памфлети Хвильового серій «Камо грядеши?» (1925), «Думки проти течії» (1926), «Апологети писаризму» (1926) відстоювали рух України до Європи й закликали позбутися психологічної залежності від Москви, що розглядалось як гарантія відродження укр. державності.

Відстоював національні пріоритети в політиці та культурі УРСР. 1926 він написав публіцистичний памфлет «Україна чи Малоросія?» (надрукований лише 1990). Епіграфом були обрані рядки Ф.Шіллера: «Рабство — річ ганебна, але рабська психологія у свободі — гідна зневаги». Визначальною у памфлеті стала думка: «...ми є справді таки незалежна держава, що входить своїм республіканським організмом в Радянський Союз. І самостійна Україна не тому, що цього хочемо ми, комуністи, а тому, що цього вимагає залізна й непоборна воля історичних законів...» Палкі заклики Хвильового повернутися обличчям до Європи («Геть від Москви!»), оскільки це — «досвід багатьох віків... це — Європа грандіозної цивілізації, Європа — Гете, Дарвіна, Байрона, Ньютона, Маркса...», викликали жорстку реакцію Кремля. Постановою політбюро ЦК КП(б)У від 15 травня 1927 літ. дискусія була припинена. За свої ідеї був звинувачений у націоналізмі, доведений до самогубства.

ВОЛОБУЄВ Михайло Симонович (1903—1972) — вчений-економіст. 3 грудня 1920 — член КП(б)У. Впродовж 1921— 1927 працював у системі політосвіти, одночасно займався викладацькою роботою. У 1928 виступив у журналі «Більшовик України» зі статтею «До проблеми української економіки», в якій обстоював цілісність українського національно-господарського терену, вважав доцільним заміну існуючого порядку керівництва промисловістю, захищав господарську самостійність українських підприємств, застерігав від надто великого вилучення прибутків поза межі України, не погоджувався з панівною роллю російської економіки, закликав до перегляду плану будівництва заводів, вимагав збереження за Україною та іншими республіками права «дійсного контролю за діяльністю союзних органів». Стаття Волобуєва, яку деякі дослідники вважають теоретичною платформою націоналкомунізму, одразу викликала гнів більшовицьких вождів, а її положення були затавровані назвою «волобуєвщина». Автора змусили покаятись, що не врятувало його від репресій. У 1934 В. був засуджений на п'ять років таборів].

3. Індустріалізація і колективізація УСРР: причини, завдання, результати. Голодомор 1932–1933 р. та його наслідки.

На базі непу промисловий розвиток СРСР в середині 20-х років досяг довоєнного (1913 р.) рівня, однак країна суттєво відставала від передових держав. Тому **XIV з'їзд ВКП(б) в грудні 1925 р. проголосив курс на індустріалізацію**, тобто комплекс заходів із прискореного розвитку промисловості, зокрема важкої. Важливе місце у здійсненні індустріалізації відводилося Україні. Із 35 заводів-гігантів, побудованих в СРСР, 12 було розташовано в Україні. До новобудов належали: Запоріжсталь, Криворіжсталь, Азовсталь, Дніпрогес, Дніпроалюмінійбуд, Краммашбуд, Харківський тракторний завод. Серед реконструйованих були: Луганський паровозобудівний і чотири металургійних заводи в Макіївці, Дніпродзержинську, Дніпропетровську й Комунарську (Алчевську). В Донбасі стали до ладу майже 100 нових шахт.

Проголошений курс на індустріалізацію наштовхнувся на ряд труднощів об'єктивного й суб'єктивного характеру: величезні території, відсутність розвинутої інфраструктури, швидкі темпи, брак кваліфікованих кадрів, обладнання та ін. Але основною перешкодою для здійснення індустріалізації була нестача коштів. Більшовицька номенклатура вирішила здійснити її за рахунок села, тобто перекачуванням коштів із сільського господарства: спочатку завдяки т.зв. «ножицям цін» на промислову й сільськогосподарську продукцію, а опісля знову шляхом запровадження продрозкладки. О. Бойко називає такі **джерела фінансування індустріалізації**:

1. перекачування коштів із легкої та харчової у важку промисловість;
2. податки з населення (для села «над податок» - постійне зростання цін на промислові товари);
3. внутрішні позики, спочатку добровільні, а згодом – «під контролем суспільних організацій». Так, протягом 1927–1929 рр. було випущено 3 державні позики індустріалізації, і населення України підписалося на суму понад 325 млн. крб.;
4. випуск паперових грошей, не забезпечених золотом (у роки першої п'ятирічки інфляційне покриття державних потреб становило 4 млрд. крб.);
5. розширення продажу горілки. У вересні 1930 р. Сталін у листі до Молотова писав: «Необхідно, на мою думку, збільшити (наскільки можливо) виробництво горілки. Необхідно відкинути удаваний сором і прямо й відкрито піти на максимальне збільшення виробництва горілки». У 1927 р. завдяки продажу спиртних напоїв бюджет одержав понад 500 млн. крб., 1930 р. – 2,6 млрд., а 1934 р. – 6,8 млрд. крб.;
6. збільшення вивозу за кордон нафти, лісу, хутра та хліба;

7. режим економії. Так, у республіці 1927 р. при РНК УСРР було створено комісію з режиму економії на чолі з В. Чубарем, яка лише за рахунок скорочення адміністративно-управлінських витрат зекономила за два з половиною роки майже 65 млн. крб.;
8. небаченого рівня досягла експлуатація селянства та робітничого класу, інших верств населення, багатьох мільйонів в'язнів ГУЛАГу.

Особливостями процесу індустріалізації в Україні було:

- Інвестування в промисловість республіки, особливо в початковий період індустріалізації, значної частини коштів.
- Побудова і реконструкція в Україні на початку індустріалізації великих промислових об'єктів.
- Нерівномірність процесу модернізації промислового потенціалу республіки.
- Поява в республіканському промисловому комплексі нових галузей.
- Значне відставання модернізації легкої та харчової промисловості від важкої індустрії внаслідок менших масштабів капітального будівництва і недостатньої сировинної бази.
- Вищі темпи витіснення приватного сектору в економіці України, ніж у СРСР загалом.

Та за блискучим зовнішнім фасадом індустріалізації радянського типу приховувалися невтішні як економічні, так і соціальні наслідки. Насамперед в економічній структурі України виникли великі диспропорції. Переважний розвиток важкої індустрії (її частка у промисловому виробництві збільшилася за рахунок валового випуску продукції з 68,7% у 1925–1926 рр. до 92,5% в 1938 р.) підривав сільське господарство (з нього «викачувалися» необхідні для індустріалізації кошти) і галузі легкої та харчової промисловості. У машинобудуванні України, яке за капіталовкладеннями в роки другої п'ятирічки вийшло на перше місце, все більшої сили набирали спеціалізовані підприємства військово-промислового комплексу, який не працював на задоволення матеріальних та економічних потреб суспільства. Під час індустріалізації відтворювалася народногосподарська структура, схожа на дореволюційну, коли українська промисловість працювала на задоволення інтересів Росії. Український метал, вугілля постачалися насамперед для російської промисловості. Отже, радянська модернізація промисловості поглибила підпорядкованість економіки України центру. Індустріалізація призвела до формування затратної економіки. Це пояснювалося високою часткою ВПК у машинобудуванні, а також тим, що важка індустрія була відірвана від кінцевого споживача, працювала не на підвищення матеріального добробуту народу, а на задоволення своїх внутрішніх виробничих інтересів. Із року в рік нарощувався видобуток вугілля, щоб виплавляти більше металу, який ішов на виробництво машин, що використовувалися знову-таки у вуглевидобутку. У ході індустріалізації остаточно сформувалася централізована, адміністративно-командна система управління, економіка командного типу,

відбулося загальне одержавлення засобів виробництва, було ліквідовано ті ринкові відносини, які існували в умовах непу, праця набувала все більш примусового характеру, що набувало прояву й у законодавстві. Нарешті, зумовлений високими темпами капітального будівництва прогрес у промисловості слабо позначився на матеріальному добробуті народу, а індустріальна гонка в роки першої п'ятирічки призвела до погіршення життєвого рівня населення. З кінця 1920-х рр. і до 1935 р. діяла карткова система розподілу продуктів і предметів широкого вжитку. З метою пошуку фінансів для індустріалізації сталінське керівництво різко збільшило продаж горілки, здійснювало невиправдану емісію грошей та завеликий експорт хліба (1930–1932 рр.), який експропріювався у колгоспів. Нормою стали примусові підписки на щорічні державні позики, започатковані з 1926 р. Високі темпи урбанізації ускладнювали і до того непросту проблему забезпечення населення житлом.

3. Колективізація в УСРР: причини, методи та наслідки

Здійснення індустріалізації за рахунок села, зокрема свідоме заниження цін на сільськогосподарську продукцію, привело до хлібозаготівельної кризи 1927–1928 рр. Селянство відмовлялося продавати хліб, ціни на який були низькими, тоді як на промислові товари явно завищеними. Шлях виходу із цієї ситуації більшовицьке керівництво вбачало у насильницькому вилученні хліба з колективних господарств (колгоспів), які належало створити. **Курс на колективізацію визначив XV з'їзд ВКП(б) у 1927 р.** Ним передбачалося створити 200–300 тис. колгоспів, замість 25–35 млн. індивідуальних селянських господарств. Таким чином, не держава мусила залежати від неконтрольованих селянських господарств, а навпаки – селяни сконцентровані в колгоспах, мали перебувати в повній залежності від державних структур. Суцільна колективізація розпочалася у 1929 р. Селян почали насильно заганяти до колгоспів. Україна була віднесена до регіону, де колективізацію планувалося закінчити восени 1931 – весною 1932 р. Прискорення темпів колективізації означало фактично оголошення війни селянству, яке не бажало йти в колгоспи й чинило опір сталінській політиці. В українському селі лише з січня до червня 1930 р. зареєстровано 1500 терористичних актів проти радянської влади. Селяни відмовлялися йти в колгоспи, нищили майно, яке підлягало колективізації, вирізали худобу і т. ін. У багатьох випадках доходило до відкритих селянських бунтів, які більшовицька влада придушувала збройною силою з використанням артилерії, бронетехніки, навіть авіації.

Одним головних напрямків колективізації стала ліквідація куркулів як класу. В Україні позиції заможного селянства були особливо сильними, тому ліквідація набрала різних форм. Так звані «куркульські контрреволюційні елементи», тобто селяни, котрі противилися колективізації, підлягали розстрілу, або ув'язненню. Інша категорія – заможні куркулі, виселялися у віддалені райони СРСР, а решту просто змусили покинути свої повіті. «Розкуркулювання»

мало на меті насамперед позбавити селянство його природного керівництва, яке могло організувати опір насильницькій колективізації.

У проведенні колективізації в Україні можна виділити такі етапи:

- I. 1929–1930 рр. – час прискореної колективізації, яка перетворилася по суті в комунізацію. Село поринуло у вир самознищення: селянство почало продавати або забивати худобу, ховати або псувати реманент. У 1928–1929 рр. в Україні було знищено до 50% поголів'я худоби.
- II. 1930 р. – маневр сталінського керівництва з перекладенням відповідальності на місцеві партійні й радянські органи (стаття Й. Сталіна на початку березня 1930 р. «Запаморочення від успіхів», постанова ЦК ВКП(б) від 14 березня 1930 р. «Про боротьбу з викривленнями партійної лінії у колгоспному русі»). Почався масовий вихід із колгоспів.
- III. 1931–1933 рр. – новий етап суцільної колективізації, прискорення її темпів, закінчення в основному колективізації в Україні (було об'єднано 70% селянських господарств).
- IV. 1934–1937 рр. – завершальний етап колективізації. У 1937 р. колгоспи об'єднували 96,1% посівних площ.

Але найстрашнішим злочином більшовицького тоталітарного режиму супроти українського народу було влаштування голодомору 1932–1933 рр., якому передували насильницька колективізація сільського господарства, т. зв. «розкуркулення» селян, хлібозаготівельні кампанії і масовий терор на селі. «Повстання шириться з кожним днем й стає нам великою загрозою. Усі активісти тікають в паніці до великих міст, бо куркулі, які повстали... не дають пощади ні на хвилину життя». «Справи на Україні геть кепські... Якщо не візьмемося просто зараз за виправлення становища, Україну можемо втратити», — писав Сталін своєму найвірнішому поплічнику Лазарю Кагановичу. На думку Сталіна і його поплічників єдиним засобом для упокорення українського селянина, мав стати «великий мор», який би остаточно поставив на коліна українців.

Про штучний, організований характер голоду 1932–1933 рр., який дозволяє трактувати його як голодомор, дозволяють такі об'єктивні обставини:

- Відсутність помітного негативного впливу на теренах України природного чинника (посух, повеней та інших катаклізмів);
- Відсутність голоду у сусідніх з Україною районах Росії;
- Різкий контраст рівня смертності у селах України порівняно з показником смертності у містах.

Про організацію більшовицьким режимом голодомору в Україні свідчить комплекс заходів, які вони здійснювали тут:

- Нереальні, завищені плани хлібозаготівель;
- Надмірний експорт хліба;
- Створення законодавчої бази для терору голодом;

- Недостатній рівень необхідної допомоги продовольством з центру;
- Радикальні кадрові зміни місцевої партійно-державної номенклатури на вірні Москві кадри з Центру;
- Активне включення у процес колективізації та хлібозаготівель органів безпеки;
- Масштабні репресії, судові переслідування, розстріли, т.зв. «чорні дошки», депортації;
- Заборона виїзду за межі України, запровадження внутрішнього паспорту;
- Блокування інформації про голод.

За цими теоретичними висновками стоять страшні картини голодної смерті мільйонів українців. В колишній «житниці Європи» у 1932–1933 рр. зафіксовано випадки канібалізму, трупоїдства, вживання м'яса дохлої худоби, домашніх тварин, гризунів, розлади людської психіки, самогубства, епідемії, інфекційні хвороби.

Особлива жорстокість і витончений цинізм тоталітарної держави в ставленні до селянства, як до класу ворожого комуністичній доктрині і системі влади, проявилися у занесенні багатьох сіл і цілих районів на сумнозвісні т. зв. «чорні дошки» (винахід Л. М. Кагановича). Занесення села на «чорну дошку» означало, що виїзд із нього було заборонено, воно оточувалося військами і ГПУ, припинявся підвіз будь-якого постачання й такі населені пункти були приречені на вимирання з голоду. Було запроваджено паспортну систему й Україна по периметру своїх кордонів була оточена загороджувальними загонами внутрішніх військ, щоб перешкодити переходу голодуючих селян в інші республіки. Без спеціального дозволу не можна було пересуватися залізницею.

«Скиглили діти, уже не плакали мами. Люди почали висихати або пухнути з голоду... Молоденькі дівчата за місяць-два перетворювались на старих, хворих бабусь. Вмирили сім'ями і селами. Першими помирали діти і чоловіки, потім старики, потім жінки».

Спогади тих, хто вижив у цьому страшному пеклі вражають до глибини душі. Ось кілька свідчень комуністичного апокаліпсису: *«У селі було зовсім тихо, і було дуже добре чути, як скриплять колеса. Це було дуже страшно. Мені здавалося, що село вимерло і на цих підводах везуть наше життя...«Активісти» вдиралися до хат у будь-який час і шукали хліб. Коли знаходили, то забирали все до останньої зернини. Усі речі викидали на вулицю, забирали всю скотину. Коли нас вигнали на вулицю, то було дуже холодно. Щоб не замерзнути, мої молодші брат і сестра брали ночви, вішали на дерево, сідали туди, а внизу розпалювали багаття...З нового року стало ще гірше. На кожному кроці можна було побачити опухлих від голоду людей. Ми всіма силами намагалися вижити. Варили юшку з листя, ходили за різним корінням та ягодами... Практично кожного дня у селі помирала людина...».*

«...Комісія вимітала все, в тому числі й борошно, і крупу. Вивертали діжки з квашеною капустою, огірками, топтали картоплю. Становище було важким. За цей рік вимерло дуже багато людей. Аби врятуватися, їли хліб наполовину з кураєм, цвіт акації, конину. Траплялися випадки, коли люди їли своїх дітей...».

«...Якось до мами у школу прийшла її подруга дитинства Марія, опухла, бліда, ноги потріскані, текла по них сукровиця. Вона каже: «Я тобі розкажу, бо не знаю, що робити. Чоловік помер з голоду, я осталася з трьома дітьми. Дочка померла і ми її з'їли...».

«...Активісти з нашого села, чоловіки, а найбільше жінки, ходили гуртом по хатах із залізними ключками, палками, стукали по долівці, колупали землю, шукаючи, щоб нічого з продуктів не залишити. Вони перевертали все у дворі, шукали хліб у сараях, на горищах, а знайшовши, забирали і вивозили. Заглядали в піч, де щось із їжі варилося в горщиках. Перевіряли, навіть, колиски, де були малі діти, щоб хто-небудь не заховав там вузлик з зерном. Забирали насіння, яке збиралися сіяти навесні. Забирали худобу, курей, свиней. Нищили жорна і ступи, щоб люди не товкли приховане зерно й сушений бур'ян, останню надію на виживання. Людей виселяли з власних хат. Вони пухли і мерли з голоду в степу або прямо на вулиці. Померлих закопували де завгодно. Дітей, які залишалися сиротами, відсилали в дитбудинки».

Отже, терор голодом, що діяв в УРСР протягом 22 місяців, – це свідомі і цілеспрямована політика радянсько-більшовицького режиму, карально-репресивна акція спрямована на упокорення українських селян, на знищення індивідуальних селянських господарств – соціально-економічних підвалин української нації.

Загальна кількість жертв українського Голокосту 1932–1933 рр. досі не відома. Історики лише наближаються до реальної статистики: С. Кульчицький називає цифру – 3,5 млн. осіб, Р. Конквест – 5 млн., інші дослідники, зокрема, діаспорні, подають ще більші цифри. Але, безсумнівно одне: голодомор став формою терору голодом, методом геноциду українського народу, засобом морального тиску на українське суспільство, яке до сьогодні відчуває його страшні наслідки.

4. Масові політичні репресії 20–30-х років радянського режиму та їх наслідки.

«Масовий терор як засіб державного управління в СРСР» – так назвав свою працю дослідник Сергій Білокінь. Вона абсолютно закономірно і науково об'єктивно розкриває суть більшовицько-радянського тоталітарного режиму, оскільки державний терор лежав у самій природі більшовизму й проводився на суто науковій основі, як одна з ланок народного господарства. Внаслідок, українство зазнало таких кількісних і якісних деформацій, що дійшло до зміни людської суті. Пануючи протягом кількох десятиріч, влада просіяла увесь людський склад кожного суспільного класу, кожної суспільної верстви,

винищуючи найкращих. Це погіршило людську субстанцію народу, пошкодило генофонд. У цьому суть, головний результат здійсненої соціальної революції. Найважливіше враження від історичного процесу ХХ століття – злам історичної традиції.

«Червоним» визначив ХХ століття Мирослав Попович. Назвавши другий розділ своєї праці «Друга криза західної цивілізації – комунізм і фашизм», він наголошує, що тоталітарний переворот здійснено Сталіним у два етапи. На першому (1928–1933) був ліквідований ринок і вся економіка, включаючи селянську. У ході цього перевороту була тероризована інтелігенція і ліквідований будь-який можливий опір владі у масах, зокрема селянських та в національних осередках, передусім в Україні.

Тому має рацію Т. Гунчак, що червоний терор в Україні, мабуть, є найтрагічнішою сторінкою в історії нашого багатостраждального народу. За числом жертв цей період значно перевершує будь-які суспільні катаклізми попередніх часів, а скільки на його рахунку понівечених людських душ – про це вже не дізнається ніхто.

«Увесь моральний жах терору, – зазначає І. Білас, – його вплив на розклад людської психіки визначався не окремими вбивствами і навіть не їх кількістю, а саме системою, яку насаджувала більшовицька диктатура».

Не просто встановити кількість жертв радянського терору в Україні у міжвоєнний період. Так, за неповними підрахунками, у 1930–1941 роках в Україні було викрито 110 різного роду «контрреволюційних» організацій. У справі тільки однієї СВУ було засуджено у відкритому судовому процесі 45 осіб, відразу заарештовано 400 чоловік, а всього постраждало понад 30 тис. осіб.

Тільки за офіційними даними, у 1935 році в Україні було заарештовано 24934 особи, у 1936 – 15717, 1937 – 159573, 1938 – 108006, 1939 – 12000, 1940 – близько 50000 осіб. Уявити розмах і жахіття терору дають можливість новознайденої архівні джерела, зокрема, документи, що стосуються розстрілів в урочищі Сандормох під Медвеж'єгорськом (Карелія). Тут, на ознаменування 20-ліття «Великого Жовтня», було розстріляно 1111 соловецьких ув'язнених, серед яких Лесь Курбас, Микола Куліш, Микола Зеров, Валер'ян Підмогильний, Марко Вороний, Мирослав Ірчан, Валеріан Поліщук, Олекса Слісаренко, Антон Крушельницькій, Микола Полоз, Матвій Яворський, Микола Павлушков і сотні інших відомих і не дуже політв'язнів радянського «грандіозного комбінату смерті». Це були інтелігенти, робітники, селяни, священники, політики, вчені, службовці. Протягом п'яти днів – 27 жовтня, 1, 2, 3, 4 листопада 1937 року капітан держбезпеки М. Матвеев власноруч виконував наказ: з револьвера щодня, пострілом в потилицю, розстрілював не менше двохсот приречених.

Зрозуміло, щоб уявити загальну картину репресій, до цих цифр потрібно додати кількість ув'язнених у внутрішніх тюрмах НКВД, проаналізувати смертність у таборах, додати кількість репресованих селян (тільки під час

колективізації з України було виселено 1,2 млн. чол.), мільйонні жертви голодоморів 1921–1923, 1932–1933 років, а також депортованих.

І на довершення теми про більшовицький терор ще кілька цікавих цифр, які наводить Ю. Шаповал, В. Пристайко та В. Золотарьов. У завершальному розділі своєї праці «ЧК-ГПУ-НКВД в Україні» вони подають біографічні відомості про 184 чекістів. З них 97 були євреями, 49 – росіянами, 20 – українцями, 8 – латишами, 3 – поляками, 3 – білорусами, по одному – вірменин, грузин, молдаван, німець.

Варто зазначити, що самодержавна Росія у складі якої перебувала основна частина території України, не користувалася методами залякування своїх підданих, щоб прищепити повагу до законів. Їй досить було традиційних структур – адміністративних, судових, релігійних, освітніх тощо. Державна влада до 1917 р, як правило, не втручалася у повсякденне життя населення. Вона не ставила перед собою завдання змінити суспільство. І, навпаки, радянська держава одразу запланувала докорінно змінити умови життя і побуту переважної частини громадян. Усіх, хто не відповідав певним критеріям, було ухвалено позбавити самого права на життя і масовий державний терор тривав не одне десятиліття.

Варто звернути увагу на морально-психологічні аспекти державного терору. Державний терор, маючи на меті придушення у зародку будь-якої опозиційності й досягнення безумовної лояльності (чи, принаймні, демонстрації лояльності) режиму з боку широких верств населення, здійснювався не тільки у формі акцій масового фізичного, але й духовного насилля, що були тісно пов'язані між собою. Масові арешти і ув'язнення, страти і заслання т. зв. «ворогів народу» вже самі по собі виступали уособленням психологічного терору, адже, з одного боку – вони супроводжувались морально-психологічними тортурами відносно безпосередніх об'єктів терору, а з іншого – виступали ефективним засобом залякування широких мас населення. Численні акції фізичного, ідеологічного та психологічного насилля оберталися й іншими істотними деформаціями суспільної свідомості – зокрема настанням такої ситуації, коли висунуті режимом звинувачення проти «ворогів народу» не тільки безоглядно приймалися на віру, але й спонукали значні маси населення до єднання з організаторами та виконавцями державного терору. Характерними для цієї доби стали й прояви аморальної (в контексті загальнолюдських цінностей) поведінки. Зокрема, майже нормою життя радянського суспільства ставали доноси – на рідних, близьких, друзів, сусідів, знайомих, навіть на сторонніх людей. Свідченням занепаду моралі, інших деформацій суспільної свідомості за умов тотального терору були також відмови рідних і близьких від засуджених «ворогів народу», абсолютизація культу насилля, подальша девальвація цінності людського життя - посилення тенденції «психологічного звикання» до масових репресій, своєрідне знеособлення жертв терору в масовій свідомості.

5. Західноукраїнські землі у 1921–1939 рр.: політичне, соціально-економічне та духовно-культурне становище. Спадкоємність традицій боротьби за Українську самостійну соборну державу. Євген Коновалець. Степан Бандера. Андрій Мельник.

Після поразки української національної революції трагізм українського народу полягав в тому, що його землі знову були розшматовані державами поневолювачами. На більшій частині території України насильно, силою зброї, було встановлено більшовицький тоталітарний режим у формі УСРР–УРСР, тобто фіктивну державність повністю підпорядковану союзному центру – Москві. А на Паризькій мирній конференції, що проходила від січня 1919 до січня 1920 р., було здійснено розчленування західноукраїнських земель. Так, ще в червні 1919 р. Антанта визнала за Польщею право окупувати Галичину. За Ризьким мирним договором в березні 1921 р. до Польщі відійшли: Західна Волинь, Полісся, Посяння, Холмщина, Підляшшя, Лемківщина. В березні 1923 р. Рада послів Антанти прийняла остаточне рішення про приєднання Галичини до Польщі, з умовою надання українському населенню автономії, але ця умова ніколи не виконувалася польським урядом.

За Сен-Жерменським мирним договором (вересень 1919 р.) Північна Буковина, частина Марморощини; Аккерманський, Ізмаїльський та Хотинський повіти захопила Румунія. Відповідно з Тріанонським договором (червень 1920 р.) Закарпаття передавалося Чехословаччині. Так було здійснено четвертий перерозподіл українських земель й відбулося загарбання їх іноземними державами.

Українські землі у складі Польщі складали приблизно третину її території. У 1931 р. на цих землях проживало 8,9 млн. осіб, в тому числі приблизно 5,6 млн. українців, близько 2 млн. поляків і 0,9 млн. євреїв. Українці становили 16–19% населення всієї Польщі.

Офіційна польська політика в українському питанні пройшла у своєму розвитку кілька етапів:

- I. етап – 1919–1923 рр. – «невизначеності», коли влада Польщі над Західною Україною вважалася спірною й питання приналежності західноукраїнських земель розглядалася на Паризькій мирній конференції аж до прийняття Радою Антанти в березні 1923 р. рішення про передачу цих земель Польщі.
- II. етап – 1923–1926 рр. – «тиску». В цей період при владі в Польщі перебували народові демократи (ендеки), ідеологом яких був Р. Дмовський. Вони відстоювали т. зв. «інкорпораційну» програму, яка передбачала створення однонаціональної Польської держави шляхом примусової асиміляції національних меншин.
- III. етап – 1929–1937 рр. – «пошуку компромісу», до якого польська влада вдалася з приходом Ю. Пілсудського. На зміну політиці тиску приходять

гнучкіша політика певних поступок, пошуку компромісів (часто їх імітації). «Інкорпораційна» політика ендеків витісняється «федералістичною» програмою пілсудчиків, яка ще відома під назвою доктрини польського «прометеїзму». Її суть полягала в тому, що історична місія Польщі – допомогти звільненню українського й білоруського народів від московського панування й об'єднати їх з Польщею на федеративних засадах. Курс на національну асиміляцію тепер був замінений «державною асиміляцією окраїн», тобто не змінюючи національної приналежності представників непольських народів, пропонувалося зробити їх свідомими громадянами і патріотами Польської держави. Але окремі поступки і компроміси, не змінювали по суті польського окупаційного антиукраїнського режиму.

Так, не зважаючи на те, що Галичина була одним з найбільш перенаселених сільськогосподарських регіонів у Європі, сюди, а також на Волинь, були спрямовані десятки тисяч польських військових і цивільних колоністів, т. зв. «осадників», які одержували тут кращі землі і користувалися фінансовими субсидіями уряду. У 20–30-х роках Західна Україна залишалася відсталою аграрною окраїною Польської держави. Варшавський уряд поділив територію країни на дві частини: т. зв. Польщу «А» (корінні польські землі) і Польщу «Б» (т. зв. східні креси – Західна Україна і Білорусь). На розвиток Польщі «А» йшла більша частина капіталовкладень. Тут були зосереджені основні галузі промисловості, тоді як Польща «Б» служила ринком збуту продукції польської та іноземної промисловості і джерелом сировини та робочої сили. Українців дискримінували й у сфері мови та освіти. У 1923 р. міністерство освіти Польщі заборонило вживати слова «Україна», «українець», «український», запровадивши замість них терміни: «Малопольська всходня», «русин», «русинський». У 1924 р. вживання української мови було заборонено в усіх державних установах та органах самоврядування. Того ж року міністр освіти С. Грабський провів у сеймі закон, який перетворював більшість українських шкіл у двомовні польсько-українські, т. зв. «утраквістичні».

Економічна криза 1929–1933 рр. яка боляче вдарила по дискримінованому українському населенню, ще більше загострила польсько-український конфлікт. Влітку 1930 р. ворожнеча між українським селянством і польськими колоністами досягла критичної точки. Галичиною прокотилася хвиля підпалів майна польських осадників. Під проводом боротьби з «українськими терористами» польський уряд здійснив жорстокі погроми мирного населення, які назвав «пацифікацією» – «умиротворенням», «заспокоюванням». Армійські підрозділи та поліція, руйнували українські громадські центри і бібліотеки, конфісковували майно, жорстоко били селян. Понад 2 тис. українців було заарештовано, з них третину засуджено до різних термінів тюремного ув'язнення. «Пацифікація» та політичні репресії 1930 р. надовго загострили польсько-українські стосунки, а спроба досягти компромісу в середині 30-х років шляхом політики «нормалізації» провалилася.

Напередодні Другої світової війни відносини між Польською державою та українським населенням залишалися вкрай напруженими.

Що ж являло собою українське суспільство у міжвоєнний період? Як зазначає Я. Грицак, у межах кожної держави (Польщі, Румунії, Чехословаччини), західні українці демонстрували різні рівні національної свідомості і політичної активності. Причому за рівнем української свідомості та організованості галичани перевищували буковинців. Тяжкий спадок попереднього угорського панування позначився на сповільненості національного самовизначеності «закарпатських русинів». Найтяжча політична і культурна спадщина дісталася тій частині західноукраїнського населення, яке перед Першою світовою війною було підданими Російської імперії. Українці Волині, Полісся, Холмщини і Бессарабії за рівнем своєї національної свідомості значно поступалося навіть населенню Закарпаття. Для українців Західної України підвалиною їхньої ідентичності була приналежність до своєї церкви. Це в однаковій мірі стосувалося як греко-католиків Галичини, так і православного населення Волині, Полісся і Буковини. Тому церква стала центральним об'єктом асиміляції. Польський і румунський режими зосередились на насильному викоріненню культурних, мовних і релігійних особливостей своїх національних меншин

«Відчуженим від Польської держави українцям Галичини вдалося розбудувати сильне громадянське суспільство, охопити різні сфери національного життя – від виробництва сільськогосподарської продукції аж до витворення наукових і культурних цінностей та представництва українських інтересів на міжнародній арені... По-суті, це була «держава в державі», зі своєю ієрархією і внутрішньою дисципліною, яка могла видавати розпорядження і добиватися виконання».

За офіційною статистикою, 1920 р. на території Румунії проживало майже 790 тис. українців (4,7% усього населення). Основними місцями їхнього зосередження були Північна Буковина, Хотинський, Акерманський та Ізмаїльський повіти Бессарабії. **22 роки, проведені українцями під владою Румунії історики поділяють на три періоди:**

- 1918–1928 рр. – перший період реакції;
- 1928–1937 рр. – період відносної лібералізації;
- 1938–1940 рр. – другий період реакції.

В перший період в українських провінціях запроваджується воєнний стан, землі роздаються румунським офіцерам (як у Польщі осадникам), йде активна румунізація краю: закрито всі українські школи, переслідується українська церква, Буковина втрачає автономію, яку вона мала під владою Австрії. Другий період позначений певною лібералізацією румунського окупаційного режиму, що було пов'язано з внутріполітичною кризою. Але вже з 1933 р. на українських землях було введено надзвичайний стан, в країні набирають силу фашистські

партії та організації. У 1938 р. король Кароль II встановив у Румунії військову диктатуру, що означало остаточний поворот до реакції. Варто наголосити, що буковинські українці зазнали найбільших утисків з боку румунської влади. Їх навіть не визнавали окремою національністю і трактували як «румунів за походженням, що забули рідну мову». До 1927 р. всі українські школи були закриті або румунізовано. У Чернівецькому університеті було закрито всі українські кафедри, українська преса заборонена, румунізовано православну церкву. Отже, характерними ознаками політики Румунії в українському питанні були: форсована, жорстка асиміляція, колоніальна експлуатація, гальмування економічного розвитку, блокування політичної активності української спільноти.

Український національно-визвольний рух у міжвоєнний період знайшов своє найяскравіше виявлення в діяльності та боротьбі Української Військової Організації та Організації Українських Націоналістів. **Українська Військова Організація (УВО)** була створена влітку 1920 р. за ініціативою колишніх старшин армії УНР – Євгена Коновальця, Івана Андруха, Василя Кучабського та ін. з метою продовження збройної боротьби за незалежність України. Це була нелегальна військова структура, яка проводила боротьбу з окупаційними режимами на українських землях, в першу чергу – польським. Широкомасштабні акції опору включали в себе терористичні замаху на представників польської влади, масові саботажні кампанії, бойкот польської адміністрації і т. ін. В УВО було створено організаційно-кадрову, розвідчу, бойову і пропандистсько-політичну референтури. Галичину, як основний терен діяльності УВО, поділили на 13 військових округів, кожний з яких складався з повіту з окружними та повітовими командами. УВО видавала власний друкований орган – журнал «Сурма», який нелегально поширювався в Західній Україні. Очолював УВО – Євген Коновалець.

Організація співпрацювала з Українським Національно-Демократичним Об'єднанням та націоналістичними осередками – Групою української національної молоді (Прага), Легією українських націоналістів, Союзом української національної молоді (Львів), Групою української націоналістичної молоді (Берлін). Власне ці структури в другій половині 20-х років виступили з ініціативою об'єднання націоналістичного руху в одній організації.

Нею стала створена наприкінці січня – на початку лютого 1929 р. – **Організація Українських Націоналістів (ОУН)**. Установчий конгрес ОУН відбувся 28 січня – з лютого 1929 р. у Відні. Конгрес обрав Провід українських націоналістів (ПУН) у складі: Євген Коновалець (голова), члени: Дмитро Андрієвський, Дмитро Демчук, Михайло Капустянський, Павло Кожевників, Леонід Костарів, Володимир Мартинець, Микола Сціборський, Ярослав Дуб (головний суддя), Ярослав Моралевич (головний контролер). Найголовнішими виданнями ОУН були журнали «Розбудова нації», «Сурма», «Український націоналіст» та ін.

Головною метою ОУН було встановлення незалежної соборної національної держави (Української Самостійної Соборної Держави) на всій етнічній українській території. Ця мета мала досягатись через національну революцію, яка би витіснила окупаційну владу та запровадила уряд, що репрезентував би всі регіони та соціальні групи України. Економіка держави планувалася як поєднання приватної, націоналізованої та кооперативної форм власності. Визначивши себе як рух, а не як партія, ОУН засуджувала легальні українські партії Галичини як колабораціоністські, наголошувала на важливості формування сильної політичної еліти, національної солідарності та опору на свої власні сили. Організація сприймала насильство як політичне знаряддя в боротьбі проти зовнішніх і внутрішніх ворогів. Основне вістря діяльності ОУН було спрямоване проти польського режиму. Так, в Галичині і на Волині вона здійснила сотні акцій саботажу, включно з підпалами маєтків польських землевласників, бойкотів державних шкіл, польської тютюнової й горілчаної монополії; десятки експропріаційних нападів на урядові установи. Не гребувала ОУН й терористичною діяльністю, здійснивши у міжвоєнний період близько 60 вбивств.

Найвизначнішими жертвами організації були польські високопоставлені чиновники: Т. Голувко та Б. Перацький, чиновник радянського консульства у Львові А. Майлов, І. Бабій – директор Української Академічної гімназії у Львові, якого звинувачували у співробітництві з польською поліцією та ін.

Немає, з відомих причин конспірації, достовірних даних про чисельність організації, але згідно найвищих оцінок вона могла сягати 20 тис. чоловік. Проте впливи ОУН значно перевищували кількість її членів. Властивий організації дух самовідданості, самопожертви («Здобудеш Українську Державу, або згинеш у боротьбі за неї») виявився надзвичайно привабливим для молодих людей. Тому, ОУН стала найбільш чисельною, радикальною та дійовою структурою українського національно-визвольного руху, не тільки у міжвоєнний період. Без сумніву, мають рацію ті дослідники, які зазначають, що ідеологія ОУН сформувала політичний світогляд й національні переконання кількох поколінь західних українців.

[*КОНОВАЛЕЦЬ Євген (1891—1938) — військовий і політичний діяч. Навчався у Львівському університеті, активно працював в «Академічній громаді», Студентському союзі, був секретарем львівської філії «Просвіти». Представляв студентську молодь у ЦК Української національно-демократичної партії. У 1910 був під судом за участь у боротьбі за створення українського університету у Львові. Під час Першої світової війни в австро-угорській армії, наприкінці квітня 1915 потрапив у російський полон. У 1917 таємно прибув з Царицина до Києва. Співорганізатор Галицько-Буковинського куреня Січових Стрільців, з січня 1918 — беззмінний командир формації Січових Стрільців. Під час антигетьманського повстання 20 листопада 1918 — начальник Осадного корпусу, що наступав на Київ. В Армії УНР — командир дивізії, корпусу, армійської групи; полковник Армії УНР. Після саморозпуску Січових Стрільців 6 грудня 1919 Коновалець перебував у польському таборі для інтернованих у Луцьку. З 1922 — на еміграції. Ініціатор створення УВО (1921) та ОУН*

(1929), перший голова її Проводу. Вбитий у Роттердамі агентом НКВС Автор праці «Причини до історії української революції».]

БАНДЕРА Степан (1909—1959) — політичний діяч, ідеолог українського національного руху. Народився в с. Угринів Старий Калуського пов. в Галичині у родині священника. З 1927 член Української військової організації (УВО), одночасно працює з молоддю. З 1929 зі створенням ОУН став її членом, а згодом одним із керівників. У 1934 був засуджений польським судом на смертну кару, замінену на довічне ув'язнення. В 1939 з початком війни був визволений. В лютому 1940 Бандера зі своїми однодумцями створює Революційний Провід ОУН, а в 1941 на II Великому зборі Проводу стає його головою. Напередодні німецько-радянської війни організував похідні групи і підготував Акт 30 червня 1941 проголошення Української держави. За відмову скасувати його був заарештований німцями і перебував у тюрмах і концтаборах до вересня 1944. У німецькому концтаборі Аушвіц загинули обидва його брати — Олександр (1911—1942) та Василь (1915—1942). В 1947 обраний головою Проводу ОУН, керував боротьбою українського національного підпілля проти радянської влади. У своїх статтях обстоював ідеї християнського революційно-визвольного націоналізму, незалежності України. 15 жовтня 1959 вбитий у Мюнхені агентом радянських спецслужб Б.Сташинським.

МЕЛЬНИК Андрій (1890—1964) — діяч українського національно-визвольного руху. У 1914—1916 — командир сотні УСС у складі австрійської армії. Потрапив до російського полону, звідки у 1917 втік. В роки української революції — організатор Січових Стрільців, начальник штабу Осадного корпусу, начальник штабу Дійової армії УНР (1919). Соратник Є.Коновальця, один із засновників УВО та ОУН. У 1924—1928 — політичний в'язень польських тюрем. У 1938 після смерті Коновальця очолив ОУН. Після розколу ОУН (1940) очолив її помірковане крило, т.зв. ОУН-М. У 1941 був ізольований гітлерівцями, у січні — жовтні 1944 перебував у концтаборі Заксенгаузен. У 1959 висунув ідею заснування Українського світового конгресу і Всесвітнього союзу українців. До кінця днів продовжував політичну і громадську діяльність. Помер у Люксембурзі].

6. Карпатська Україна (1938—1939 рр.). Августин Волошин.

Після розпаду Австро-Угорщини серед політичних діячів Закарпаття змагалися три орієнтації: проукраїнська, проугорська та прочеська, однак важке становище УНР та громадянська війна в Угорщині підірвали позиції перших двох. З ініціативи закарпатської еміграції у США Центральна руська народна рада в Ужгороді в травні 1919 р. прийняла рішення про приєднання Закарпаття до Чехословаччини на правах автономії. Закарпаття в Чехословацькій державі було окремим адміністративним краєм, що офіційно називався — Підкарпатською Руссю, а з 1928 р. — Підкарпатським краєм.

Чеська буржуазія підкорила собі економіку Закарпаття, фактично перетворивши цей край в аграрно-сировинний придаток економічно високо розвинутих чеських земель. Територія «Підкарпатської Русі» становила 5% усієї території Чехословацької республіки, на якій проживало 9% населення і було розміщено лише 0,07% виробничих потужностей, що в 136 разів менше, ніж у Чехії та Моравії. Але позиція властей Чехословаччини на українських землях у суспільно-політичній та культурній сферах була поміркованішою і виваженішою, ніж у Польщі та Румунії.

За рішенням Паризької мирної конференції Закарпаття опинилось у складі Чехословаччини. На початку 1920-х рр. чеський уряд намагався створити враження сумлінного виконання своїх міжнародних зобов'язань щодо надання Підкарпатській Русі (офіційна назва у складі Чехословаччини) автономних прав, зазначених у Сен-Жерменському договорі (1919 р.). Свої зволікання з наданням автономії чиновники пояснювали невідповідністю населення краю до самостійного життя в силу низького рівня освіти та відсутності у достатній кількості кваліфікованих управлінських кадрів.

Не справдилися сподівання нечисленної місцевої інтелігенції про організацію управління краєм за участю корінних представників. Призначений губернатором Підкарпатської Русі Антін Бескид, адвокат, політичний і громадський діяч, упродовж 10 років не мав реальної влади. Натомість краєм володіли віце-губернатор А. Розсипал, чех за походженням, та очолювана ним адміністрація, до складу якої входили також чехи.

14 липня 1927 р. ухвалюється «Закон про організацію політичного управління (Закон про адміністративну реформу)», яким були перекреслені всі раніше надані Закарпаттю автономні права.

Всупереч такій політиці демократичний устрій Чехословаччини в значній мірі справив позитивний вплив на життя населення краю. Ліквідується в основному неграмотність населення, з'являється середня верства, основним джерелом поповнення якої стали місцеві жителі. Збільшується чисельність робітництва. Завдяки аграрній реформі селяни отримують землю. Зникає замкненість соціальних верств. Населення отримало широкі виборчі права, що сприяло формуванню політичної культури.

Особливо помітними були зрушення в культурно-національному розвитку. Уже в 1919 р. чехи взялися до організації народної середньої та фахової освіти.

Навчання в народних школах було для всіх дітей до 14 років обов'язковим і безоплатним, у горожанських і фахових школах — майже безоплатним. Середні школи були платними, але сумлінні учні звільнялися від оплати. Вищого навчального закладу на Закарпатті не було, але місцеві жителі могли вільно навчатись у вишах ЧСР.

Водночас потрібно врахувати, що проблемою залишалось питання, яка мова є рідною для місцевого населення: українська чи русинська.

Русинство — політична течія, апологети якої вважають, що слов'янське населення Закарпаття є окрема нація. Походить від самоназви українського населення до XIX ст., що збереглася на Закарпатті, — русин.

У Закарпатті політичне життя було бурхливим через надзвичайно широкий спектр політичних сил. Уже під час перших виборів до парламенту ЧСР

(1922 р.) на території краю діяло 14 партій, а згодом — більш ніж 30. Суто української партії, яка б функціонувала самостійно, тут тривалий час не було. Нечисленні політичні групи Закарпаття діяли у складі чехословацьких партій. Найвпливовішими течіями були русинство і народовство. Русинський напрям, який мав на той час найбільшу підтримку населення, домагався автономії краю. Лідером напрямку був А. Бродій. Народовський напрям послідовно обстоював український характер населення краю і теж виступав за автономію. Лідером руху був А. Волошин.

У 1930-х рр. Німеччина, а згодом Угорщина стали на шлях підтримки сепаратистських рухів в ЧСР під гаслом перегляду несправедливої Версальської системи. Це приводить і до поштовху автономістського руху на Закарпатті.

Навесні-влітку 1938 р. співвідношення сил в Європі складалося не на користь Німеччини, і в цих умовах Гітлер робить ставку на підрив ЧСР зсередини. Рейх фінансує роботу сепаратистської партії судетських німців на чолі з Генлейном. Останній запропонував співпрацю Угорщині. Та запевнила, що готова до співробітництва. На Закарпатті відразу активізувалися проугорські сили. Прискорилося створення «Руського блоку», частина лідерів якого співпрацювала з розвідками Угорщини й Польщі, та приховувала справжню мету своєї діяльності — відрив краю від ЧСР і приєднання його до Угорщини.

Щоб не залишитись осторонь доленосних подій, об'єднуються також діячі народовського (українського) напрямку.

Незважаючи на суттєві суперечності, вони співпрацюють у відновленні Центральної Руської Народної Ради (ЦРНР). Ще 28 листопада 1936 р. ЦРНР затверджує текст Конституції автономного Закарпаття, в якому було визначено компетенцію автономних органів краю. Однак цей проект Прага відкинула.

Після Мюнхенської угоди ЧСР під тиском Німеччини перетворюється на федеративну державу чехів, словаків і русинів.

Після переговорів та консультацій різних політичних сил краю сформували перший автономний уряд на чолі з А. Бродієм, який 11 жовтня 1938 р. був затверджений Прагою.

26 жовтня 1938 р. прем'єр-міністра автономного уряду А. Бродія заарештували, звинувативши в проугорській діяльності. На його місце був призначений лідер народовців А. Волошин.

[Августин Волошин (1874—1945) — політичний, культурний, релігійний діяч Закарпаття. Освіту здобув у семінарії та у Вищій педагогічній школі в Будапешті, після чого брав активну участь у культурному русі краю. Активною політичною діяльністю почав займатися з 1919. Заснував і очолював Народно-християнську партію (1923—1939), від якої обирався послом до чехословацького парламенту (1925—1929). 26 жовтня 1938

Волошин був призначений прем'єр-міністром автономного уряду Підкарпатської Русі, а 15 березня 1939 став президентом цієї незалежної держави. Під час окупації краю Угорщиною емігрував разом з урядом за кордон і поселився в Празі. У травні 1945 заарештований радянськими спецслужбами. Помер у московській Бутирській тюрмі].

Нова влада, не встигнувши з'явитися на ноги, була поставлена перед фактом І Віденського арбітражу (2 листопада 1938 р.). Згідно з його рішенням, від Закарпаття на користь Угорщини відірвали територію площею бл. 1500 км² з містами Берегове, Ужгород, Мукачево і населенням 173 тис. осіб. Це були найбільш економічно розвинуті райони краю.

Незважаючи на це, автономна адміністрація взялась до активної державотворчої діяльності. 22 листопада 1938 р. чехословацький парламент затвердив автономний статус Карпатської України та Словаччини.

Не маючи достатньої опори серед населення, уряд А. Волошина звертається до ОУН та численних українських громад у світі, котрі надали суттєву фінансову допомогу. Частина діячів ОУН вважала автономію краю слушною нагодою для відновлення Української держави. Переважно з Польщі до Карпатської України прибуло чимало української національно свідомої молоді. Вони зайняли найважливіші посади в адміністрації краю, взялися до створення збройних формувань.

Державотворчі процеси в новоутвореній автономії стали розгортатися згідно із теорією інтегрального націоналізму. Так, у краї заборонили діяльність усіх політичних партій, крім Українського національного об'єднання (УНО). Вибори до сейму, що відбулися в січні 1939 р., сфальсифікували. Як підсумок, було оголошено, що за УНО проголосували 92,4 % виборців.

Спроба створити збройні загони «Карпатська Січ» спричинила конфлікт із чеською адміністрацією, котра, з одного боку, залучала січовиків до боротьби з угорськими і польськими диверсантами, а з іншого — не бажала їх озброювати. Так, у ніч із 13 на 14 березня 1939 р. частини чехословацької армії завдали поразки загонам «Карпатської Січі», які намагалися оволодіти складами зі зброєю (загинули 102 січовики), а згодом усунути помірковане керівництво Карпатської України. 14 березня 1939 р. 40-тисячне угруповання угорських військ вдерлося на територію краю. Цього ж дня німецькі війська вступили в Прагу, а також була проголошена незалежність Словаччини.

Чеські війська, за наказом із Праги, не стали чинити опір. За таких умов на захист краю стали загони «Карпатської Січі», які налічували 2 тис. погано озброєних бійців. Їх завзятий опір перетворив наступ угорської армії з «прогулянки» на складну воєнну операцію.

Тим часом 15 березня 1939 р. у приміщенні гімназії Хуста зібрався Сойм Карпатської України, на якому було проголошено її незалежність. Сойм ухвалив

закон, що містив такі положення: «1. Карпатська Україна є незалежна Держава. 2. Назва Держави є: Карпатська Україна. 3. Карпатська Україна є республіка на чолі з президентом, вибраним Соймом Карпатської України. 4. Державною мовою Карпатської України є українська мова. 5. Барвами державного прапора Карпатської України є синя і жовта...»

Президентом Карпатської України обрали А. Волошина. Засідання Сойму відбувалося під акомпанемент наступаючих угорських військ.

Незважаючи на рішучий опір січовиків, 18 березня 1939 р. територія краю була повністю окупована. Уряд Карпатської України емігрував до Румунії. Трагічно складається доля рядових січовиків: одні були розстріляні угорськими військовими, румунськими та польськими прикордонниками, інші потрапили до угорського концтабору у Варюлопош, де перебували до 7 червня 1939 року. Жертвами угорської агресії стали 5 тис. осіб.

Українські землі в складі Чехословаччини опинились у більш сприятливих умовах розвитку, ніж у Польщі чи Румунії, завдяки демократичному режиму, який існував у країні. Водночас Прага до 1938 р. категорично відмовлялася надати гарантовані міжнародними договорами автономні права Карпатській Україні.

Отримавши автономію, українці в тих умовах зуміли максимально скористатися ситуацією і 15 березня 1939 р. проголосили незалежність Карпатської України.

Республіка проіснувала лише кілька днів, проте залишила свій слід у боротьбі за національну державність. Історичне значення незалежної держави карпатоукраїнців полягало в тому, що було ще раз продемонстроване непереборне прагнення українського народу до створення власної держави.